

ПОДОЛАННЯ ДЕФОРМАЦІЇ ЦІННІСНИХ ОРІЄНТАЦІЙ У СТРУКТУРІ ПРОФІЛАКТИКИ ДЕВІАНТНОЇ ПОВЕДІНКИ НЕПОВНОЛІТНІХ

Тетяна Федорченко, кандидат педагогічних наук, старший науковий співробітник,
провідний науковий співробітник лабораторії превентивного виховання
Інституту проблем виховання АПН України
м. Київ

ПОДОЛАННЯ ДЕФОРМАЦІЇ ЦІННІСНИХ ОРІЄНТАЦІЙ У СТРУКТУРІ ПРОФІЛАКТИКИ ДЕВІАНТНОЇ ПОВЕДІНКИ НЕПОВНОЛІТНІХ

Стаття містить теоретико-методичні засади профілактики девіантної поведінки неповнолітніх, соціально-економічні, психолого-педагогічні та медико-біологічні фактори її розповсюдження. Означене ціннісне підґрунтя щодо проявів девіантної поведінки вказуються науково-методичні орієнтири розв'язання проблем.

Постановка проблеми. Сучасний загальноосвітній навчальний заклад має безліч проблем, але найбільшійми серед них все ж залишаються зростаючі труднощі у вихованні дітей і молоді, збільшення проявів девіантної (з відхиленням від норми) поведінки школярів. Число дітей “групи ризику”, тобто тих, яких ми називаємо важкими, проблемними продовжує збільшуватися. Причому ці прояви видозмінюються, набувають нових відтінків і форм. Соціально-економічні перетворення у нашій державі поглибили суперечності у системі діти – вчителі – батьки. Більше половини учнів проявляють грубість у ставленні до вчителів і батьків, почастишали прогули і бродяжництво, крадіжки, хуліганство, пияцтво, прояви насильства. У порівнянні з кінцем 80-х років минулого століття більш ніж у 30 разів виросло число “дітей вулиці”. Зросла дитяча проституція, ВІЛ/СНІД, ІПСШ. Ці явища стали дуже серйозною проблемою у навчальних закладах.

Аналіз останніх досліджень. Постає необхідність відповісти на запитання, яка сучасна природа цих негативних явищ, у чому їх причина, чому не дає бажаного ефекту виховна робота, чому продовжує падати у багатьох учнів інтерес до знань, до змістовного проведення вільного від навчання часу? У працях В. Кондратенко, С. Ігумнова, В. Оржеховської, О. Пилипенко та ін. частково досліджена означена проблема. Мова йде про девіантну поведінку, тобто таку, що відхиляється від загальноприйнятих у суспільстві норм і спричиняє реальну шкоду суспільству чи самій особистості. Типів девіантної поведінки багато: делінквентна, адиктивна, асоціальна, суїцидальна, бродяжництво, насилля в усіх його формах, хуліганство, крадіжки. Вінчає цей перелік кримінальна поведінка.

Мета статті – висвітлити теоретико-

методичні засади профілактики девіантної поведінки неповнолітніх, соціально-економічні, психолого-педагогічні та медико-біологічні фактори її розповсюдження.

Виклад основного матеріалу. У вузькому розумінні девіантною поведінкою називаються будь-які негативні відхилення від загальноприйнятих норм. На відміну від девіантної, делінквентною поведінкою називаються асоціальні проступки дітей і підлітків, які повторюються, складаючись у певний стереотип дій, що порушують правові норми, але ще не тягнуть кримінальної відповідальності через обмежену суспільну загрозу чи недосягнення дитиною віку, з якого починається кримінальна відповідальність.

Вирізняються наступні типи делінквентної поведінки:

- агресивно-насиленська, що містить у собі образи, побої, підпали, садистські дії, спрямовані в основному проти особистості людини;
- поведінка заради користі, яка містить дрібні крадіжки, крадіжки автотранспорту та інші майнові претензії, пов'язані з прагненням отримати матеріальну вигоду;
- розповсюдження і продаж наркотиків.

Делінквентна поведінка проявляється не тільки із зовнішнього поведінкового боку, а внутрішнього (особистісного), коли у підлітка відбувається деформація ціннісних орієнтацій, що призводить до послаблення системи регуляції.

Кримінальна поведінка як протиправний вчинок, який з досягненням віку кримінальної відповідальності, є підставою для відкриття кримінальної справи і кваліфікується спеціальними статтями Кримінального кодексу. Їй, як правило, передують різні форми девіантної і делінквентної поведінки.

Поведінка, яка відхиляється від моральних норм

ПОДОЛАННЯ ДЕФОРМАЦІЇ ЦІННІСНИХ ОРІЄНТАЦІЙ У СТРУКТУРІ ПРОФІЛАКТИКИ ДЕВІАНТНОЇ ПОВЕДІНКИ НЕПОВНОЛІТНІХ

людського співіснування, проявляється у різних формах соціальної патології – пияцтві, злочинності, алкоголізмі, токсикоманії і наркоманії, проституції, суїциді, крадіжках. Зв'язок між цими видами поведінки полягає у тому, що скоєнню злочину передують аморальна поведінка, знецінення таких понять, як чесність, порядність, доброта, правомірна поведінка тощо. Якими б різними не були форми девіантної поведінки, вони взаємопов'язані. Пияцтво, вживання наркотиків, агресивність і протиправна поведінка утворюють єдиний блок, так що залучення підлітків і молоді до одного з видів девіантних дій підвищує вірогідність їхнього втягнення до інших. І разом вони дезорганізують систему, підривають її основи і спричиняють значну шкоду у першу чергу особистості самої молоді людини, поглиблюють дезадаптаційні процеси.

Дезадаптація – це порушення соціально-психічного стану і поведінки під впливом зовнішніх чи внутрішніх причин.

У рамках дезадаптації дослідниками виділяються кордони соціальної, психологічної та спеціальної дезадаптації, а також вирізняється специфіка дезадаптації у загальноосвітній школі, навчальному закладі I – II рівнів акредитації, професійно-технічному училищі, ВНЗ. Тому проблема девіантності викликає великий інтерес дослідників і дуже турбує практиків.

В Україні, в умовах тривалої соціально-економічної кризи, ця проблема набуває особливої гостроти – діти і підлітки дорослішають під час руйнації ціннісних орієнтирів та моральних норм, майнової поляризації і розшарування суспільства, стагнації діяльності офіційних структур (Міністерство освіти і науки, Міністерство у справах сім'ї, молоді та спорту) і цілих соціальних інститутів, які традиційно опікуються організацією виховання молоді – сім'ї, школи, Церкви.

Однак, звикнувши до слів “важкі”, “важковиховувані”, “групи ризику” і ін., ми вважаємо за необхідне загострити увагу на тому, що у сучасній педагогічній ситуації допомоги і підтримки потребують діти і підлітки із різними порушеннями адаптації, і більш прийнятним був би термін “соціально неадаптована молодь”. Кількісний і якісний склад таких може бути значно ширшим: молоді люди з різних культурно-етнічних спільнот (мігранти, цигани тощо) і соціально благонадійних/неблагонадійних сімей (інваліди, діти заробітчан, діти, що залишилися без батьківської опіки і місця проживання, “групи ризику”, обдаровані).

Практиків особливо цікавлять детермінанти девіантної поведінки, закономірності її

формування, механізми функціонування в сучасних умовах.

Нагадаємо, що під детермінацією розуміється сукупність факторів, що викликають, провокують, посилюють або підтримують девіантну поведінку.

Серед детермінант значимими є соціально-економічні, психолого-педагогічні та медико-біологічні фактори.

Звісно, таке розмежування дещо відносно, оскільки ці фактори взаємопов'язані і взаємозумовлені.

По-перше: провідними у цьому процесі є соціально-економічні фактори (на які ми, педагоги, фактично не можемо впливати):

- загальносоціальні (порушення принципів демократії, соціальної справедливості, поглиблення соціального розшарування населення, крах соціальних ілюзій, деформація ціннісних орієнтирів, поява тенденцій до дегуманізації);

- економічні (порушення і диспропорції в народному господарстві, незадоволеність потреб молоді у працевлаштуванні, засобах дозвілля, тощо);

- соціально-демографічні (проблеми малодіної сім'ї, масовий виїзд батьків на заробітки за кордон і відчуження дитини від сім'ї, роз'єднання поколінь, загострення соціального сирітства тощо);

- соціотехнічні (втрати від науково-технічного прогресу у вигляді міграційних процесів, урбанізації, негативний вплив засобів масової інформації);

- організаційно-управлінські (несвоєчасність прийняття і відсутність послідовності у здійсненні заходів з актуальних молодіжних проблем).

По-друге: реалії українського сьогодення об'єктивно і суб'єктивно сприяють загостренню психолого-педагогічних факторів, на які ми можемо і маємо впливати. Передовсім педагогам варто розібратися у самій природі порушення поведінки, яка зазвичай є невід'ємною частиною розвитку молоді людини, її інтересів, мотивів, цінностей.

Слід знати конкретні причини негативних відхилень у поведінці. Їх ми можемо показати за матеріалами досліджень лабораторії превентивного виховання Інституту проблем виховання АПН України:

- Проблеми сім'ї:

Низька педагогічна культура батьків, обмеженість ціннісних орієнтирів, їх неспроможність зрозуміти дитину, її труднощі, необхідність щодо шляхів подолання складних педагогічних ситуацій: загальна несприятлива ситуація у сім'ї (погана забезпеченість, безробіття батьків або їх надмірна зайнятість, аморальна

ПОДОЛАННЯ ДЕФОРМАЦІЇ ЦІННИСНИХ ОРІЄНТАЦІЙ У СТРУКТУРІ ПРОФІЛАКТИКИ ДЕВІАНТНОЇ ПОВЕДІНКИ НЕПОВНОЛІТНІХ

поведінка, чвари, сварки, конфлікти з батьками).

- Недоліки емоційно-вольової сфери молодшої людини:

Підвищена збудженість, невміння контролювати себе, акцентуації характеру, недостатня впевненість у собі, слабкість інтелектуальної сфери, надто підвищена або надто занижена комунікативність; нездатність протистояти негативним звичкам, прагнення отримати сильні враження, прагнення до самостійності і незалежності.

Негативні, стресові життєві ситуації: неуспішність, відставання у навчанні; негативна оцінка дорослими (батьками, вчителями) здібностей учня; самотність, нерозуміння іншими; зневага з боку однолітків; відсутність навичок соціальної поведінки; неструктурованість і незайнятість вільного часу; нудьга "від нічого робити", вплив вулиці; бажання звернути на себе увагу і ін. З перерахованого видно, що девіантна поведінка пов'язується з моральними нормами особистості, особистісними цінностями, соціальною позицією, соціальною роллю, диспозицією в групі. Не можна відкидати впливу на поведінку нерівномірностей психофізичного і статевого дозрівання, а також генетичну схильність, захворюваність дітей і молоді, що стосуються факторів ризику.

За час навчання у загальноосвітньому навчальному закладі учень втрачає щонайменше третину свого здоров'я.

За останні 15 років у 1,5 рази збільшилась кількість хронічних захворювань, які спостерігаються майже як у 60% учнів.

Існує прямий зв'язок між захворюваннями і негативними проявами у поведінці школярів та можливостями опановувати навчальний матеріал. Для половини хворих дітей ця проблема загострюється. На стан здоров'я негативно впливає вживання психоактивних речовин (п'яного, алкоголю, наркотиків), а також статевий розпуст.

Статистика останнього десятиліття свідчить про збільшення майже вдвічі чисельності неповнолітніх, які підозрювались у скоєнні злочинів у сфері обігу психоактивних речовин.

Усе це створює загрозу для генофонду нації.

Звісно, медико-біологічний фактор найбільш тісно переплітається з соціально-економічним.

У комплексі психолого-педагогічних факторів деструктивну роль відіграє передовсім зниження уваги до стану виховної роботи в навчальних закладах, послаблення контролю за цим процесом по всій вертикалі управління – від директора школи до Міністерства і науки. У гірший бік

зменшилося ставлення учнів до школи, яке негативно впливає на стан їхнього здоров'я на рівні емоційного дискомфорту.

Зростає кількість дітей, не охоплених навчанням. Про це свідчать досить виразні факти. Половина тих, хто потрапляє у школи соціальної реабілітації та виховні колонії, ніде не працювали і не вчилися.

Отже, за останні 12 років відбулось загострення і поглиблення усіх трьох груп названих факторів. За цей період у 30 разів зросла кількість бездоглядних дітей, "дітей вулиці". І це офіційна статистика. Насправді ж їх набагато більше.

За вчинення злочинів щорічно засуджується майже 18 тисяч неповнолітніх.

Особливо варто відзначити ріст дитячої агресивності. Уже в третини 10–11-річних дітей переважають фізичні форми агресивності, у 12–13-річних вони властиві половині учнів, у 14–15-річних виражені у 72% учнів.

Спостерігається активізація агресивності серед дівчат: 12 років тому серед правопорушників було 5–7% дівчат, нині – 15–17%.

Характерно, що прояви агресивності спостерігаються як у підлітків "груп ризику", так і у підлітків з благополучних сімей, про що свідчать телевізійні та радіопередачі.

Загрозливим явищем у суспільстві стає насильство щодо неповнолітніх. Дві третини дітей і підлітків відчують на собі прояви насильства: фізичного, психічного чи сексуального.

- третина дітей в Україні щороку є свідками актів насильства в сім'ї;

- третина підлітків зазнає насильства в інтимних стосунках;

- за останні 10 років вдвоє збільшилось число молодих батьків-алкоголиків і наркоманів. У таких сім'ях кожному третю дитину б'ють дуже часто, кожному десяту – постійно, кожному п'яту – ображають, принижують її людську гідність.

Зрозуміло, що проблеми насильства щодо неповнолітніх це і соціально-економічна проблема.

Соціокультурними детермінантами насильства щодо неповнолітніх є нерозуміння суспільством насильства як соціальної проблеми, неефективна превентивна політика держави; відсутність у суспільній свідомості чіткої оцінки фізичних покарань, психічних образ; демонстрація насильства через засоби масової інформації, недосконале законодавство.

Особливо загрозливим є вплив насильства через екран (телевізійне насильство), вплив відеоігор, насильство через Інтернет тощо. Український

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com